

XFTAP 10.79.35

Б.Р. Сембекова, Р.Н. Шайхаденов

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
(E-mail: b.sembekova@yandex.ru, renat-270586@mail.ru)*

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру мәселелері (практикалық қызметкерлерге жүргізілген сауалнама негізінде)

Аңдатпа. Белсенді заң шығару процесі жағдайында қалыптасатын құқық қолдану практикасы қылмыстық іс жүргізу қызметін жетілдіру жолдарын іздестіру және жаңа заңды іс жүзінде қолдануға байланысты проблемаларды шешуге бірыңғай тәсілді әзірлеу тұрғысынан тұрақты талдауды және өзгерістерді талап етеді. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасын өзгерту, жетілдіру туралы немесе қандай да бір жаңа нормаларды енгізу туралы кез келген ұсыныс тек таза логикалық дәлелдерге ғана емес, сондай-ақ жетілдіру ұсынылатын қылмыстық іс жүргізу нормаларының тиімділігін зерделудің нақты практикалық нәтижелеріне де сүйенуге тиіс. Осы мақала авторлардың қолданысында бар материалдардан: құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне (прокурорларға, тергеушілерге, анықтаушыларға), судья, адвокаттарға Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру мәселелері бойынша жүргізілген сауалнама нәтижелеріне негізінде отырып дайындалған. Сауалнама барысында жиналған респонденттердің жауаптарын талдай отырып, авторлар бүгінгі таңда ҚР ҚПК-нің кейбір мәселелері бойынша отандық ғалымдардың пікірлеріне сәйкестік жүргізіп, тиісті қорытындылар жасалады.

Түйін сөздер: қылмыстық процесс, сотқа дейінгі тергеу, қорғалуға құқығы бар куә, қылмыстық сот ісін жүргізу, процессуалдық келісім.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2019-128-3-128-105-113>

Осы жұмысты орындау барысында біз Google платформасын пайдалана отырып нақты қойылған сұрақтармен сауалнама нысанын жасап, содан кейін (<https://docs.google.com/forms/d/10eD>) сілтемесін құқық қорғау органдарының өкілдеріне, атап айтқанда, Қарағанды, Павлодар, Шығыс Қазақстан облысы прокуратурасының тергеушілеріне, Қарағанды қаласы ІІБ-нің тергеушілері мен анықтаушыларына жіберілді. Сонымен қатар, бұл сауалнама автордың жеке парақшасы арқылы «Facebook» әлеуметтік желісінде жарияланған.

Жүргізілген сауалнама нәтижелері бүгінгі таңда ҚР Қылмыстық процесстік кодексінде сот ісін жүргізуді айтарлықтай күрделендіретін нормалар бар екенін көрсетті. Бұл сауалнама барысында сұралған респонденттердің жауаптарымен расталады. Осылайша, тәжірибе қолданушыларға аса түсінікті емес және оларды қолдануда қиындық тудыратын сәттерді анықтау үшін респонденттерге келесі сипаттағы сұрақтар қойылды:

1. ҚР Қылмыстық процесстік кодексінде қарама-қайшы нормалар бар ма?
2. Қылмыстық процессті жүргізуді қандай нормалар қиындатады?
3. Қылмыстық істі сотқа беру мерзімдерінде проблемалар бар ма?
4. СДТБТ (сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімі) -да қандай кемшіліктер бар?
5. Сотқа дейінгі тергеу сатысында қылмыстық істерді тергеу мерзімінде проблемалар бар ма?
6. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасының нормаларын жетілдіру бойынша қандай ұсыныстар бар?

Әрине, бір мақаланың шеңберінде сауалнама жүргізген адамдардан алынған жауаптардың барлық тізбесін ашып көрсету мүмкін емес, сондықтан біз бүгінгі күні алаңдаушылық және түсінбеушілік тудырған ҚР ҚПК-нің бірқатар маңызды баптары мен ұғымдарына тоқталуды жөн көрдік.

I. Іс жүргізу келісімі және кінәні мойындау туралы мәміле.

ҚР-ның жаңа қылмыстық процестік кодексінің жаңашылдығы процестік келісімнің енгізілуі болып табылады. ҚПК-нің 7-бабының 37) тармағында аталған ұғымға келесідей анықтама беріледі: « процестік келісім – қылмыстық процестің кез келген сатысында прокурор мен күдікті, айыпталушы немесе сотталушы немесе сотталған адам арасында осы Кодексте көзделген тәртіппен және негіздер бойынша жасалатын келісім». Процестік келісім туралы жаңа ҚПК-нің басқа да нормаларында айтылады. Алайда, толық нақтылау қажет, өйткені бұл институт әлі де бәріне түсінікті емес және практиктер арасында көптеген сұрақтар тудырады. Осылайша, осы институттардың қалай қолдану керектігін толық түсінбеген респонденттер арасында (негізінен прокуратура қызметкерлері) келесі сипаттағы мәселелер туындаған:

- Прокуратура қызметкерлерінің процестік келісім жасау туралы өтінішхаттарды қарау мерзімдерінің түсініксіз болуы. (Заң прокурор мен қорғау тарапының процестік келісімін қисынды мерзім ішінде жасау керектігін көздейді. Бұл ретте көрсетілген қисынды мерзімді айқындау кезінде қандай критерийлерді басшылыққа алу керек екендігі анық емес).

- Алынған ақпаратты оның келісім жасау үшін жеткіліктілігі тұрғысынан бағалау бойынша прокурордың іс-әрекетін регламенттеудің белгісіздігі

- Прокурор келісім жасауы керек пе, содан кейін ғана алынған ақпараттың шынайылығы мен іске асырылуын тексеруге кірісуі керек пе, немесе алдымен ол ақпаратты бағалау мақсатында белгілі бір тексеру әрекеттерін жүргізуі керек пе, содан кейін келісім жасауы керек пе?

- Аса ауыр қылмыс жасағаны үшін айыпталушы адаммен ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімін қандай прокурор жүргізетіні анық емес, себебі бұл жағдайда сотқа дейінгі тергеуді қадағалау және айыптауды қолдау аумақтық емес, облыстық прокуратурамен жүзеге асырылады. Істі тергеуді тікелей қадағалайтын немесе сотта айыптауды қолдайтын прокурор келісім жасасуға құқылы ма?

Құқықтанушылар атап өткендей, Қазақстанның бұрынғы қылмыстық және қылмыстық процестік құқығы процестік келісім ұғымын тікелей қамтымаған. Мысалы, ҚК-нің 67-бабында (татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату) қылмыс жасаған адамды жәбірленушімен татуласқан жағдайда қылмыстық жауаптылықтан босату мүмкіндігі мен шарттары көзделген. Бірақ заң шығарушы қылмыс жасаған адамды татуласу кезінде өзінің кінәсін ресми түрде мойындауға міндеттемеген [1].

Процестік келісімді жасасу тәртібі ҚР ҚПК-нің 13-бөлімінде реттелген. Заңда іс жүргізу келісімдерінің екі түрін жасау мүмкіндігі көзделген: кінәні мойындау туралы мәміле нысанында – онша ауыр емес, ауырлығы орташа не ауыр қылмыстар бойынша - күдікті, айыпталушы келтірілген күдікпен, айыптаумен келіскен жағдайда; ынтымақтастық туралы келісім нысанында - қылмыстық топ жасаған қылмыстарды, өзге де адамдар жасаған аса ауыр қылмыстарды, сондай-ақ экстремистік және террористік қылмыстарды ашуға және тергеп-тексеруге ықпал ету кезінде барлық санаттағы қылмыстар бойынша (ҚПК-нің 612-бабы).

Кінәні мойындау туралы мәміле күдіктінің, айыпталушының осындай келісімді жасауға еркін білдіруін, егер олар күдік, айыптауға, іс бойынша бар дәлелдемелерге, келтірілген зиянның сипаты мен мөлшеріне дау айтылмаса, сондай-ақ егер жәбірленуші осындай мәмілені жасаумен келіссе (ҚПК-нің 613-бабы) болжайды.

Тәжірибе көрсеткендей, келісу рәсімдері институты енгізілген сәттен бастап Астана қаласының соттары келісу өндірісінде 63 қылмыстық істі қарады, оның ішінде 11 – і орташа ауырлықтағы қылмыстар бойынша, 52-і ауыр қылмыстар бойынша. Барлық қылмыстық істер кінәні мойындау туралы келісім түріндегі іс жүргізу келісімдері бойынша келісу өндірісінде қаралды.

Ынтымақтастық туралы келісім бойынша қаралған қылмыстық істер жоқ, бұған мынадай факторлар әсер етеді: сот-тергеу тәжірибесінің болмауы, келісу рәсімдері мен қолдануға қатысты заңның кейбір нормаларының жетілмегендігі және т.б. [2].

Осы институтты іске асырудың басты проблемасы сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында қылмыстық қудалау органының күдіктіге (айыпталушыға) прокурорға өтініш білдіру не оған іс жүргізу келісімін жасау туралы өз келісімін білдіру құқығы түсіндірілмейтіні болып табылады.

Сонымен қатар, қылмыс жасады деп күдік келтірілген адамдарға, сондай-ақ сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында жәбірленушілерге іс жүргізу келісімінің мәні түсіндірілмейді, мұндай мәмілені жасау салдарына қатысты адамдарды жаңылыстыру фактілері бар. Осыған байланысты соттар қылмыстық істерді жаңа іс жүргізу келісімін жасау үшін прокурорға қайтаруға мәжбүр.

ҚР ҚПК-сі 616-бабының 1-бөлігінің 10-тармағының талаптарына сәйкес процестік келісімде жәбірленушінің іс жүргізу келісімін жасауға келісімі көрсетілуге тиіс. Жәбірленушінің іс жүргізу келісімін жасауға келісімін қалай және қандай нысанда алуға тиіс екендігі заңда жазылмаған.

Сотқа келіп түскен іс жүргізу келісімдерінде жәбірленушілердің нақты келісімі жоқ, бұл кейіннен істі келісу өндірісінде қарауды қиындатады.

Сұрау салынған респонденттер-прокурорлар кінәні мойындау мәміле түрінде процестік келісімді жасау үшін міндетті шарттың бірі жәбірленушінің процестік келісім жасауға келісімі болып табылады, бұл ҚР ҚПК-сі 613-бабы 1-бөлігінің 3-тармағында тікелей көзделген. Алайда, осы бапта да, ҚР ҚПК-сінің 63-тарауында да бұл келісім қандай нысанда ресімделуге тиіс екендігі көрсетілмеген. Бұл мәселе ҚПК-нің 616-бабында кінәні мойындау туралы мәміле нысанында процестік келісімді жасау тәртібі белгіленуімен, процестік келісіміге прокурор, адвокат, айыпталушы және оның қорғаушысы қол қояды деп көрсетілген. Осыған байланысты жәбірленушінің аталған келісімге қол қою құқығын заңды түрде бекіту қажет.

Өз кезегінде, жаңа келісу рәсімдері институтының маңыздылығы мен маңыздылығын, процестік келісімдерді дұрыс қолданудың маңыздылығын ескере отырып, біз қылмыстық қудалау органының ҚІЖК-нің 63-тарауының ережелерін қолдануды түсіндіру жөніндегі жұмысын күшейтуді және жандандыруды ұсынамыз. Сондай-ақ процестік келісімімен істі прокурорға жіберген кезде тергеу мерзімін үзуді көздесін.

Өкінішке орай, осы баптың шеңберінде оның көлемділігіне байланысты ынтымақтастық туралы іс жүргізу келісімі мен мұндай келісімнің салдары қалай регламенттелетінін көрсету мүмкін емес. Мұны болашақта жасауға болады деп ойлаймыз.

II. Іс бойынша сот ісін жүргізуді тоқтата тұру және сотқа дейінгі тергеу мерзімдерін тоқтату.

ҚР ҚПК-нің 45-бабы да біздің назарымызды аудартты, себебі құқық қорғау органдарының қызметкерлері «Сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында қылмыстық істі тергеу мерзімінде қандай проблемалар бар?» деген сұраққа жауап бере отырып дәл осы бапқа назар аударады. Сондай-ақ үзілген мерзімдерді босатқан кезде тексеру мерзімдерін ұзарту қажеттілігі. Осыған байланысты, респонденттер белгілеген келесі ұсыныстарды баяндау орынды деп санаймыз:

- «ҚПК-де сараптаманы тағайындауға байланысты мерзімдерді үзуді қайтару қажет. Сонымен қатар, сотқа дейінгі тергеу мерзімдерін 6 айға дейін ұзарту процесті жүргізуші органның бірінші басшысына жүктелсін деп ойлаймыз. Белгіленген мерзімнен артық прокурормен ұзартады, бірақ бұл ретте кінәлі тұлғалардың жауапкершілігі туралы мәселе қойылады, бұл шарттар ведомстволық бақылау деңгейін арттырады деп ойлаймыз».

- «Тергеу мерзімі үзілген және аяқталған (2 айлық және т.б.) қылмыстық істер бой-

ынша тергеу әрекеттерін жедел жүргізу қажет болған жағдайда, прокурорда сотқа дейінгі тергеу мерзімдерін жедел ұзарту мүмкіндігі көп жағдайда болмайды. Тергеушінің қылмыстық істі қайта жаңартуы тергеушінің тағы бір айлық сотқа дейінгі тергеу мерзімі бар деп саналуы үшін сотқа дейінгі тергеу мерзімдерін ұзартпай, осындай істер бойынша тергеу әрекеттерін жүргізуге рұқсат ету қажет».

Біз өз кезегінде сараптама тағайындауға байланысты сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімдерін үзу және іс бойынша сот ісін жүргізуді тоқтата тұру мүмкіндігін көздеу қажеттілігімен келісеміз, себебі сараптама ұзақ уақыт бойы созылуы мүмкін (45-бап).

«Сотқа дейінгі тергеу мерзімдерін үзу» институтын қолдануға байланысты мәселелерді регламенттеу мақсатында оны «іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру» институтынан нақты ажырату және тергеу мерзімдерін үзу кезеңінде тергеу мерзімдерін үзуге негіз болған мән-жайларды жою мақсатында қажетті іздестіру іс-шараларын және жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу мүмкіндігін көздеу қажет.

III. Сотқа дейінгі іс жүргізудің басталуы және сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімі (СДТБТ).

Біздің құқық қорғау органдарының қызметкерлері үшін ҚР ҚПК-нің ең проблемалық институты СДТБТ (сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімі), ал дәлірек айтқанда, оның «кемшіліктері» болып табылады. Бұл мәселені көтере отырып, практикалық қызметкерлер мыналарды атап өтеді:

- Қылмыстық құқық бұзушылық құрамы жоқ фактілерді тіркеу.

- СДТБТ-де тіркеусіз бастапқы тергеу әрекеттерін (сараптама тағайындау) жүргізудің мүмкін еместігі.

Енгізілген жаңа СДТБТ институтының мәнін талдай отырып, профессор Г. Ж. Сүлейменованың осы тақырып бойынша сыни түрде айтылған дәлелдерін келтіруге болады.

Біз практик-респонденттерден алған жауаптарды және Г. Ж. Сүлейменованың сөздерін салыстыра отырып, осы институтқа қатысты оның сақтығы негізді болған деген қорытындыға келдік. Яғни, жоғарыда көрсетілген сауалнамаға жауап берушілердің «олқылықтарды» қоспағанда, осы мәселені егжей-тегжейлі аша отырып, ҚР ҚПК-нің 23-тарауының (сотқа дейінгі іс жүргізудің басталуы) бүгінгі күні СДТБТ бөлігінде «кемшіліктері» бар деп айта аламыз.:

1) өтінішті (хабарламаны) СДТБТ-да тіркегенге дейін тексеру жүргізудің бұрғыланған мүмкіндігі сақталады. ҚІЖК-де қылмыстық құқық бұзушылық белгілерін көрсететін жеткілікті деректер болмаған кезде арызды тіркемеуге мүмкіндік беретін ережелер бар. Бұл ретте заң шығарушы емес, қалай жеткіліктілігі белгіленуі мүмкін. Ретінде өткізбей, қандай да бір тексеру әрекеттерін орнатуға болады мұндай жеткіліктілігі?

Осылайша, қылмыстық заңмен құқық бұзушылық белгілерін көрсететін деректердің жеткіліктілігін анықтау мақсатында өтінішті тіркеусіз тексеру жүргізуге мүмкіндік беріледі. Бұл ретте ҚПК-де шұғыл тергеу әрекеттерін жүргізгеннен кейін қылмыс белгілері анықталмаған жағдайда қылмыстық қудалау органдарының әрекеттері мен шешімдері көзделмеген. Сонымен қатар, бұл жағдайда СДТБТ-ға себеп тіркелуге жататындығы және қандай іс жүргізу актісі шығарылуға тиіс екендігі туралы (ҚПК-сі сотқа дейінгі тергеуден бас тарту туралы қаулы шығару мүмкіндігін қарастырмайды) мәселе реттелмеген?

Бұдан басқа, осыған байланысты басқа да мәселе туындайды: қылмыстық құқық бұзушылық белгілерін көрсететін деректердің жеткіліктілігін тексеру үшін шұғыл тергеу әрекеттері қандай уақыт ішінде жүргізілуге тиіс? Бұл сұраққа жауапты анықтау органдарына сотқа дейінгі тергеу басталған сәттен бастап есептелетін 5 күн ішінде шұғыл тергеу әрекеттерін жүргізуді ұсынатын ҚПК-нің 196-бабының 2-бөлігі береді. Ал басталуы тіркелген сәттен не бірінші кезек күттірмейтін тергеу әрекеті жүргізілген кезден бастап белгіленеді (ҚПК-нің 179-бабының 1-бөлігі). Мұндай регламенттеу арыздарды бірден емес, 5 күн өт-

кеннен кейін тіркеуге мүмкіндік береді, сол мерзім ішінде қылмыстық қудалау органдары күдіктілерді қарап-тексеруді, тінтуді, алуды, куәландыруды, ұстауды және олардан жауап алуды, жәбірленушілер мен куәлардан жауап алуды және басқа да тергеу әрекеттерін жүргізе алады (ҚПК-нің 196-бабының 1-бөлігі). Осылайша, егер ҚПК-нің 1997 ж. жасалған (дайындалып жатқан) қылмыс туралы тіркелген өтінішке байланысты тергеу әрекеттерінің шектеулі шеңберін жүргізу арқылы тергеуге дейінгі тексеру жүргізу мүмкіндігіне жол берген болса, онда ҚПК-тің жаңа редакциясы арыздарды тіркемей, шұғыл тергеу әрекеттерін жүргізуге мүмкіндік береді.

2) жоғарыда айтылғандардан көрсетілгендей, заң шығарушы сотқа дейінгі тергеу мерзімінің басталуын айқындауды қарама-қайшы регламенттеген. Сонымен, ҚПК-нің 180-бабының 1-бөлігіне сәйкес, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыруға себеп болған кезде қылмыстық қудалау органы істі өндіріске қабылдау туралы қаулы шығарады. Бұл үшін мұндай қаулы шығарылған, жеткілікті ғана қабылдауға себеп. Алайда, ҚПК-нің 192-бабының 2-бөлігі сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімі арыз тіркелген сәттен бастап есептеледі, ал ҚПК-нің 192-бабының 1-бөлігі, ҚПК-нің 179-бабы сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталуын СДТБТ-ға өтінішті тіркеумен ғана емес, сондай-ақ өтінішті тіркегенге дейін жүргізуге жол берілетін бірінші шұғыл тергеу әрекетін жүргізумен де байланыстырады.

Сондықтан, мерзім СДТБТ-да өтінішті (хабарламаны) тіркеген сәттен емес, сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыруға себеп болған (қабылдаған) сәттен бастап есептелуі тиіс деген қисынды [3].

V. «Қисынды мерзімдер».

Жауап алу барысында біздің назарымызды өзіне тартқан тағы бір жауап, бұл сотқа дейінгі тергеу сатысында қылмыстық істі тергеу мерзімінде «қисынды мерзімдер» ұғымы практиктер тарапынан белгілі бір түсініспеушілікке алып келеді.

Шынында да, ҚПК-де қандай да бір құқықтық салдарға әкеп соқпайтын декларативті норма болып табылатын «қисынды мерзім» ұғымы енгізілді. Мәселен, ҚПК-нің 192-бабының 1-бөлігі қисынды мерзімді айқындау кезінде «қылмыстық істің құқықтық және нақты күрделілігі, сотқа дейінгі іс жүргізуге қатысушылардың іс жүргізу құқықтарын іске асыруы, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның сотқа дейінгі іс жүргізуді уақтылы жүзеге асыру мақсатында өз өкілеттіктерін іске асыру тәсілі сияқты мән-жайлар ескерілуге тиіс» деген. Осы баптың 2 — тармағы сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімдерін белгілейді-анықтау істері бойынша ол алдын ала тергеу істері бойынша бір айдан және екі айдан аспауға тиіс, ал осы баптың 4-бөлігі мерзімдерді ұзарту тәртібін белгілейді. Бірақ бұл кезде заң шығарушы қылмыстық қудалау органдары қандай жағдайларда ҚПК-нің 192-бабының 1-бөлігінде (ақылға қонымды мерзім) тергеу мерзімінің ұзақтығын негіздеуге сілтеме жасай алатынын, ал олар қандай жағдайларда ҚПК-нің 192-бабының 2 және 4-бөліктерінде белгіленген тергеудің шектелген мерзімдерін басшылыққа алуға тиіс екендігін көздемеген. Сонымен қатар, заңмен тергеу мерзімінің қисынды екенін кім және қандай тәртіппен белгілейді, ұисынды мерзім бұзылған жағдайда қандай құқықтық салдарлар пайда болады деп белгіленген жоқ.

VI. Қорғалуға құқығы бар куә.

Біз жүргізген сауалнаманы талдау көрсеткендей, тәжірибелік қызметкерлер «қорғауға құқығы бар куә» ұғымында айқындық пен нақтылауды көргісі келеді.

ҚР ҚПК-де қорғалуға құқығы бар куәнің жағдайының түсініксіз болуына қатысты пікірлерді отандық ғалымдар бірнеше рет айтқан. Осылайша, А. Н. Ахпанов, А. Л. Хан сияқты ғалымдар қорғауға құқығы бар куәнің құқықтық және іс жүргізу мәртебесін реттейтін заңнамаға талдау жасай отырып, келесі қорытындылар мен ұсыныстарды жасады (әрине, келіспеу қиын):

- заң шығарушы айғақтарының дербес дәлел көздері маңызы бар куәлардың екі түрін ажыратады;

- қорғалуға құқығы бар куә мәртебесін алу сәті сотқа дейінгі тергеу органы шығарған қаулы болуға тиіс;

- қорғалуға құқығы бар куә мәртебесін анықтау үшін құқықтық негіз: тергеу органының шешімі, прокурордың нұсқауы немесе куәнің өзінің еркін білдіруі;

- егер қорғалуға құқығы бар куә айғақтар берудің іс жүргізу міндеттерінен бас тарту құқығын пайдаланса, онда бұл осындай бас тартқаны үшін заңды жауапкершіліктің басталуына байланысты қандай да бір теріс салдарға әкеп соқпайды;

- егер қорғалуға құқығы бар куә ұсынылған күдіктенуден өзінің қорғалуын жүзеге асыру мақсатында айғақтар беруге ниет білдірсе, онда оған үшінші тұлғаларға қатысты көрінеу жалған айғақтар бергені үшін қылмыстық жауапкершілік туралы ескертіледі, бұл ретте оның жауап алу кезінде айғақтау немесе кемсіту сипатындағы мәселелерге қатысты «үнсіздік» құқығы сақталады, бұл туралы хаттамаға белгі қойылады;

- қорғалуға құқығы бар куәнің көрсетілген мәртебеде болуын аяқтау сәті оны күдікті деп тану туралы қаулы не қорғалуға құқығы бар куә мәртебесінде болуын аяқтау туралы қаулы болып табылады.;

- айғақтары туындаған күдіктенуден қорғау үшін негіз болған өтініш берушінің немесе куәнің жауаптылығы қорғалуға құқығы бар куәнің тексерілетін оқиғаға қатыстылығы дәлелденбеуі салдарынан емес, өздері берген мәліметтердің көрінеу жалған екендігі дәлелденген жағдайда ғана болуы тиіс.;

- қорғалуға құқығы бар куәға бюджет қаражаты есебінен тегін заң көмегін алу құқығы таратылады [4].

Егер осы субъектіге қатысты шетелді айтатын болсақ, онда ағылшын-саксондық құқық жүйесі елдерінің қылмыстық процестерінде сотталушының оған жауап беруге келіскен жағдайда куәдан жауап алу рәсімі қолданылады және ол жалған жауап бергені үшін және соттың сұрақтарына жауап беруден бас тартқаны үшін қылмыстық жауаптылықта болады. Осылайша, ағылшын-саксондық қылмыстық іс жүргізу құқығы күдіктінің немесе айыпталушының айғақтары түрінде дәлелдемелердің дербес көзін бөлмейді. Олардың айғақтары куәлік айғақтарға жатады. Алайда куәгердің айыптаушы сипаттағы сұрақтарға жауап беруден бас тарту құқығы сақталады

Алынған деректерді талдай отырып, ҚР қылмыстық заңнамасындағы, атап айтқанда 2014 жылғы 4 шілдедегі Қылмыстық іс жүргізу кодексінде проблемалар мен олқылықтар сөзсіз бар және белгілі бір пысықтауды талап етеді деген қорытынды жасай аламыз. Бұл проблемалы мәселелер 2016 жылғы 18 қарашадағы парламенттік тыңдауларда да көтерілді, онда Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры Жақып Асанов сөз сөйлеп, қылмыстық заңнаманың бес кемшілігін атап өтті [5].

Сондай-ақ, жедел анықтау және алдын ала тергеу (ҚР ҚІЖК 190-бабы), қылмыстық теріс қылықтар бойынша хаттамалық іс жүргізу (ҚР ҚІЖК 55-тарауы) институттары тергеу практикасы күтіліп отырған нәтиже бермегенін мойындайтын осы тыңдауларда ҚР ПМ Министрінің сөз сөйлеуін де ескермеуге болмайды. Тергеушілер мен анықтаушыларға түсетін жүктеме 3-5 есе өскен кезде бұрынғы ҚІЖК-мен салыстырғанда сотқа дейінгі тергеу мерзімдері бір жарым есе ұлғайды. Қылмыстық теріс қылықтар туралы істердің көпшілігі қысқартылады, себебі олар бойынша іс жүргізу қиындатылды. Әрбір бесінші қылмыстық істі прокурор қосымша тергеуге қайтарады.

Егер сауалнаманы қабылдаған респонденттердің, яғни бүгінгі күні қолданыстағы ҚПК-сімен жұмыс жасап жатқан адамдардың пікірін мұқият қарайтын болсақ, онда Бас прокурор мен ПМ министрі айтқан «кемшіліктердің» пысықтауды қажет ететін проблемалардың толық тізімі емес, өйткені оларды жоймай жаппай сот-тергеу қателіктеріне және

олардың салдары ретінде қылмыстық сот ісін жүргізу саласына тартылған адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына әкеп соқтырады.

Қорытындылай келе, аталған мақалада көтерілген барлық сұрақтар жүргізілген сауалнама және жаңа қылмыстық процесстік кодексін қолдану саласындағы жоғарыда аталған проблемаларға күн сайын тап болатын қолданыстағы практик-респонденттердің жауаптарының деректерін талдау негізінде жасалғанын атап өткіміз келеді. Әрине, практиктер мен ғылым өкілдері арасында «кемшіліктердің» барлық маңыздылығын түсінетін және оларды әр уақытта көтеретін тұлғалар бар.

ҚР ҚПК жаңа редакциясын талқылау және қабылдау кезеңінде біздің ғалымдарымыз көтерген мәселелер негізсіз болып табылмайтынын және бүгінгі таңда заңнаманы қолдану практикасына түсініксіз болып табылатындығын сеніммен айта аламыз.

Егер сұралған респонденттер бойынша статистиканы көрсетер болсақ пайыздық қатынаста ол келесідей көрінеді:

Прокуратура қызметкерлері-38,7 %;

Судьялар – 9,7 %;

ПМ қызметкерлері-29 %;

Басқалары (адвокаттар, жоғары оқу орындарының өкілдері, заңгерлер) – 22,6 %.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Лопатко И. Проблемные вопросы применения. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.zakon.kz/4731216-problemnye-voprosy-primeneniya.html> (дата обращения: 10.08.2019)
- 2 Мергенова Г. Процессуальное соглашение – новый этап к сотрудничеству. [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.zakon.kz/4757112-processualnoe-soglashenie-novyyj-jetap.html> (дата обращения: 14.07.2019)
- 3 Сулейменова Г.Ж. Проблемы коллизий норм новой редакций УПК РК с основополагающими принципами уголовного процесса. [Электронный ресурс]. - URL: <https://www.zakon.kz/4682684-problemy-kollizijj-norm-novojj-redakcii.html> (дата обращения: 18.07.2019)
- 4 Ахпанов А.Н., Хан. А.Л. О процессуальном статусе свидетеля, имеющего право на защиту: теоретические и прикладные аспекты. [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.zakon.kz/4750061-o-processualnom-statuse-svidetelja.html> (дата обращения: 15.08.2019)
- 5 Выступление Генерального Прокурора Жакипа Асанова на парламентских слушаниях [Электронный ресурс]: - URL: <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/video/vystuplenie-generalnogo-prokurora-zhakipa-asanova-na-parlamentskih-slushaniyah> (дата обращения: 21.08.2019)

Б.Р. Сембекова, Р.Н. Шайхаденов

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан,
Казахстан*

Вопросы совершенствования Уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан в стадии досудебного расследования (на основе анализа опроса действующих практических работников)

Аннотация. Складывающаяся в условиях активного законодотворческого процесса правоприменительная практика, требует постоянного анализа и изменения, с точки зрения поиска путей совершенствования уголовно-процессуальной деятельности, и выработки единообразного подхода к

разрешению проблем, связанных с практическим применением нового закона. Всякое предложение об изменении, совершенствовании уголовно-процессуального законодательства или о введении каких-либо новых норм обязательно должно опираться не только на чисто логические аргументы, но и на конкретные практические результаты изучения эффективности тех уголовно-процессуальных норм, которые предлагается совершенствовать. Настоящая статья подготовлена на основе имеющихся в распоряжении авторов материалов: результатов опроса действующих работников правоохранительных органов (прокуроров, следователей, дознавателей), судей, адвокатов по вопросам совершенствования уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан. Анализируя собранные в ходе опроса ответы респондентов, авторы проводят параллели с высказываниями и аргументами отечественных ученых по некоторым имеющимся проблемам в УПК РК на сегодняшний день и делают соответствующие выводы.

Ключевые слова: уголовный процесс, ЕРДР, досудебное расследование, свидетель, имеющий право на защиту, уголовное судопроизводство, процессуальное соглашение

B. R. Sembekova, R. N. Shaikhadenov

L. N. Gumilev Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Issues of improvement of the Criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan at the stage of pre-trial investigation (based on the analysis of the survey of existing practitioners)

Abstract. The law-enforcement practice that develops in the context of an active legislative process requires constant analysis and change, in terms of finding ways to improve criminal procedure, and the development of a uniform approach to solving problems associated with the practical application of the new law. Any proposal to amend or improve criminal procedure legislation or to introduce any new rules must necessarily be based not only on purely logical arguments, but also on the concrete practical results of studying the effectiveness of those criminal procedure rules that are proposed to be improved. This article is prepared on the basis of materials available to the authors: the results of a survey of existing law enforcement officials (prosecutors, investigators, investigators), a judge, lawyers on improving the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. Analyzing the respondents' answers collected during the survey, the authors draw Parallels with the statements and arguments of domestic scientists on some existing problems in the CPC of Kazakhstan today and draw appropriate conclusions.

Keywords: criminal process, pre-trial investigation, witness entitled to defense, criminal proceedings, procedural agreement.

References

- 1 Lopatko I. Problemnye voprosy primeneniya [Problematic issues of application]. [Electronic resource]. Available at: <https://www.zakon.kz/4731216-problemnye-voprosy-primeneniya.html> (accessed: 10.08.2019)[in Russian]
- 2 Mergenova G. Processualnoe soglashenie – novyi etap k sotrudnichestvu [Procedural agreement is a new stage of cooperation]. [Electronic resource]. Available at: <http://www.zakon.kz/4757112-processualnoe-soglashenie-novyjj-jetap.html> (accessed: 14.07.2019) [in Russian]
- 3 Suleymenova G. J. Problemy kollizii norm novoi redakcii UPK RK s osnovopolagayushimi principami ugolovnogo processa [The Problem of conflicts of norms of new editions of the code of criminal procedure with the fundamental principles of criminal trial. [Electronic resource.]. Available at: <https://www.zakon.kz/4682684-problemy-kollizijj-norm-novojj-redakcii.html> (accessed: 18.07.2019) [in Russian]
- 4 Ahpanov A. N., Khan. A. L. O processual'nom statuse svidetelya, imeyushago parvo na

zashitu: teoreticheskie i prikladnye aspekty. [On the procedural status of a witness entitled to defense: theoretical and applied aspects. [Electronic resource]. Available at: <http://www.zakon.kz/4750061-o-processualnom-statuse-svidetelja.html> (accessed: 15.08.2019) [in Russian]

5 Vystuplenie Generalnogo Prokurora Zhakipa Asanova na parlamentskih slushaniyah [Speech by Prosecutor General Zhakip Asanov at parliamentary hearings] [Electronic resource]. Available at: <http://prokuror.gov.kz/rus/novosti/video/vystuplenie-generalnogo-prokurora-zhakipa-asanova-na-parlamentskih-slushaniyah> (accessed: 21.08.2019) [in Russian]

Сведения об авторах:

Сембекова Б.Р. – Заң ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті қылымыстық-құқықтық пәндер кафедрасының профессоры, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Шайхаденов Р.Н. –Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының 3 курс докторанты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Sembekova B.R. - Candidate of legal Sciences, Professor of the Department of criminal law disciplines of L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Shaikhadenov R.N. - 3rd year doctoral student of the Department of criminal law disciplines of L. N. Gumilyov Eurasian national University, Nur-Sultan, Kazakhstan.